

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה

מועד חורף תשע"ט 2019

סמל שאלון 22281 (70%)

הפתרון נכתב על ידי

ענת פרלמן, אסף לפיד, נתי פלמר, אפי אהרון, איילת כהן
וגלבוע כהן

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

המורים שפתרו את הבחינה מחכים לכם פה

www.ankori.co.il/ask

1. שאלת מקור- הורדוס, "השלטון הישיר"

א. על פי הקטע הורדוס ניסה להשיג את אהדת העם היהודי בשתי דרכים:

- מתן חופש דת ופולחן לבני העם היהודי כפי שמציין הורדוס באופן עקיף: "לא הזנחתי את הדברים שהיו חשובים לצרכים" ו- "הבאתי את העם היהודי לאושר שלא היה לו קודם לכן" וגם באופן ישיר "אנסה לתקן את מה שנפגם מכפייה ומשעבוד בזמן הקדום, ולשלם לאל ביראה שלמה על כל מה שזכיתי לו בימי מלכותי זו". הורדוס מתכוון שבניגוד לשליטים קודמים אשר דכאו את חופש הדת והפולחן היהודי הוא מאפשר זאת ובכך מתחשב בצרכים היחודיים ליהודים ובנוסף "לפצות" את אלוהי היהודים על תקופות בהם לא יכלו לעובדו באופן חופשי ומלא.

- הורדוס מנסה לרכוש את אהדת העם היהודי על ידי מעשי הבניין בהם פעל הורדוס לטובת היהודים ובמקומותיהם ובפרט עבודת הרחבת ושיפוץ בית המקדש השני, מרכז החיים היהודיים, "ועכשיו אגלה את המפעל שהנני מקבל עליי עתה לבצעו, והוא המפעל הקדוש והיפה מכל מה שנעשה בימינו. שכן את בית המקדש הזה...".

שלטונו של הורדוס עורר התנגדות בקרב העם היהודי:

- ראשית, מכיוון שנטה להעריך ולהתחקות אחר הקיסרים הרומאים עד רמת הקמת פסלים ומזבחים אליליים להם בארץ ישראל, דבר אשר מנוגד להלכה היהודית וגם משקף חוסר נאמנות לדת היהודית מצד הורדוס עצמו. על אף טענותיו שהינו ירא את אלוהי ישראל, טיפח וביצע פולחן גם לקיסרים הרומאים ולאליליהם, דבר אשר אינו מקובל על פי התפיסה היהודית.

- שנית, הורדוס טיפח את האוכלוסייה הנוכרית בארץ ישראל כולל בניין ערים מפוארות הכוללות מקדשים ומבנים הלניסטיים רבים. מעשים אילו חיזקו את האוכלוסייה הנוכרית לעיתים על חשבון האוכלוסייה היהודית ולעיתים הורדוס אף העדיף אוכלוסייה זו עקב השימוש בכח האדם לצרכים צבאיים ולתמיכה בשלטונו ההלניסטי. בנוסף מפעלי הבנייה השונים שהקים לאוכלוסייה זו המבוססים על התרבות ההלניסטית (מקדשים, שווקים, מרחצאות וכו') פגעו בערכים היהודיים.

ב. מדיניות השלטון הישיר של הרומאים הייתה מדיניות בה ממונה נציב רומאי, השייך לאימפריה הרומאית ופועל מתוקף סמכותה, הוא מבצע באופן ישיר את הפעולות הקשורות לאימפריה הרומאית. (גביית מיסים, גיוס חיל שכירים, שמירת הסדר הציבורי וכו'). הנציב מוחלף מידי מס' שנים. הרומאים נקטו מדיניות זו בעקבות ולאחר כישלון שיטת השלטון העקיף- "מלך חסות" (הורדוס). כישלונה של שיטת השלטון העקיף התבטא בעיקר בכך שבידי מלך החסות הצטברה שליטת יתר בעיני קיסרות רומא, מצב שהקיסרות הרומאית ביקשה למנוע.

2. המרד הגדול

א. גורם למרד הגדול הקשור להתנהלות הנציבים הרומים ביהודה הינו יחס בלתי מכבד לחיי הדת היהודים ובפרט לבית המקדש. הנציבים לא ידעו לכבד את החגים היהודים ואת בית המקדש וסביבתו, הם נהגו להציב פסלים של אלילים רומים סביב בית המקדש ובתקופת הנציבים האחרונים אף חללו בכוונת תחילה את בית המקדש ואוצרותיו, בצעו מעשים מגונים בסביבתו, פלשו לתוכו וביזו את תכולתו. אחרי תקופה ממושכת של יחס כזה התפתח כעס רב ביחס לנציבים הרומים אשר לא גינו או מיגרו פעולות אילו, אלא העלימו או עין ואף עודדו אותן. כעס זה היה לאד הגורמים המרכזיים לפרוץ המרד הגדול.

גורם נוסף לפרוץ המרד הגדול הקשור בתהליכים שהתרחשו בחברה היהודית היו התפתחותן של כתות משיחיות קיצוניות. קבוצות אילו הונהגו בידי מנהיגים קיצוניים שבמקרים רבים ראו עצמם כמשיחים והובילו את תומכיהם ליראת שמיים קיצונית

ובלתי מתפשרת ולמעשים קיצוניים ביחס לאוכלוסייה הנוכרית וביחס לשלטון הרומאי. הם נהגו להתסיס ולזרוע שנאה ולעודד למעשי מלחמה. שנאה זו הייתה לאש המרד וסחפה אחריה תומכים רבים בקרב העם היהודי.

ב. תוצאות המרד בתחום הכלכלי היו רחבות היקף. ערים רבות נשרפו ונחרבו לחלוטין, שטחים חקלאיים רבים נשרפו והושחתו באש המרד, ואחרים הופקעו והוחרמו על ידי הרומאים לאחר המרד. בית המקדש שהיווה גם מרכז כלכלי נחרב לגמרי, מכאן שמרבית מהפעילות הכלכלית בארץ של העם היהודי שותקה. פעילות זו שותקה גם עקב ההרג הרב. היבט נוסף של הנזק הכלכלי היה נטל המיסים הרומאים שגבר לאחר המרד ועבודות הכפייה שהוטלו על היהודים על מנת לתקן את נזקי המרד לאימפריה מה שמנע מהיהודים להתחיל ולשקם את עצמם מבחינה כלכלית. בתחום הדמוגרפי חל דילול אוכלוסין קשה, ע"פ הערכותיו של יוספוס פלביוס, כמיליון ומאה אלף יהודים נהרגו במרד הגדול. בנוסף יהודים רבים נמכרו כעבדים לרומאים.

3. המשבר הדתי בעקבות החורבן

א. בעקבות חורבן בית המקדש השני נוצר משבר דתי עמוק בקרב העם היהודי. משבר זה בא לידי ביטוי בתחושת אבל כבד וחוסר אונים שירדו על הציבור. בתקופה הראשונה שלאחר המרד החיים היהודים, אורחותיהם ומנהגיהם פסקו מלכת. הסיבה למשבר עמוק זה ולתחושת הקיפאון וחוסר האונים הייתה שבית המקדש היה מרכז החיים היהודיים במשך כשש מאות שנים. תפקודו של העם היהודי וארגון ההלכות היה תלוי תלות מוחלטת בבית המקדש שבו התרכזו הכהנים הגדולים, הלווים והגבאים אשר ניהלו את חיי הדת, ובו התרכזו עבודות הקרבת הקורבנות והעליה לרגל אשר הייתה במידה רבה ללב היהודי. ללא בית מקדש לא היה ולא ניתן היה לדמיין קיומם של אורחות החיים היהודיים.

ב. חכמי יבנה ניסו לייצר חלופות מעשיות למנהגים שנקטעו עקב חורבן בית המקדש ובכך ליצוק תוכן יהודי חדש לריק הגדול שנפער בלבבות היהודיים. לדוגמא, הקמת בתי הכנסת שהפכו למרכזים חדשים לתפילה ולימוד תורה ויצרו התקהלות יהודית- דתית במוקדים שונים וללא תלות בבית המקדש. דוגמא נוספת היא כתיבת והטמעת תקנות "זכר לחורבן", תקנות שונות המהוות תחליף למנהגים שסבבו את עבודת המזבח בבית המקדש. בנוסף, קידוש החודש וארגון מחדש של לוח השנה היהודי, דבר שהיה תלוי בסנהדרין בימי בית המקדש. לאחר החורבן התקינו חכמי יבנה תקנות חדשות שהיו תלויות המולד הירח.

4. מקור – העיר המוסלמית והיהודים בה

(א) בימי הביניים נוסדו ערים חדשות בח'ליפות המוסלמית. לייסודן של ערים אלו היו מספר גורמים מסייעים:

- הגורם הדתי: השליטים סברו שהקמת הערים החדשות תסייע בהפצת הדת המוסלמית שכן יהוו מרכז רוחני ללימוד והטמעת ערכי האסלאם. לפיכך, קידמו את הקמת הערים.

- הגורם המסחרי: הממלכה המוסלמית הייתה רחבת ידיים והתנהלה בה פעילות מסחרית רבה שהלכה וגדלה. הדבר הביא לשגשוגן של הערים כחלק מתהליך פיתוח המסחר ועלייה ברמת החיים.

- הגורם הפוליטי: על אף שהיה בממלכה שלטון מרכזי, הרי שבפועל היו שושלות מקומיות תפסו את השלטון באזורים שונים של הממלכה. עובדה זו הייתה זרז להקמת הערים, שכן על ידי הקמת הערים, כך סברו שליטי הממלכה, תתאפשר חיזוק השלטון המרכזי על חשבון אותם שליטים מקומיים.

(ב) היהודים בח'ליפות המוסלמית נהנו ממעמד של "בני חסות". זאת, בשל התפיסה המוסלמית לפיה ישנם בני דתות, וביניהם היהודים, המוגדרים כ"עמי הספר" – דתות שהמקור שלהן הוא בהתגלות של אלוהים. מעמד זה הפך את היהודים למיעוט שתלוי בחסדי השלטון המוסלמי. אמנם, מעמד זה נתן ליהודים זכויות מסוימות, אך תמורת זה הם שילמו מס חסות והיו כפופים לתקנות המשפילות אותם ביחס למוסלמים.

בקטע, ניתן לראות יתרון וחסרון של מעמד "בני החסות" על פי מסמך "תנאי עומר".

- יתרון של מעמד "בני החסות": מעמד "בני החסות" מספק ליהודים ביטחון מצד השלטון. ניתן לראות זאת בציטוט: "זאת הטלנו על עצמנו ועל בני עדתנו, ולפי זה קיבלנו את הביטחון", שבו רואים שהסיבה לפיה היהודים מקבלים את המעמד היא לצורך הביטחון שיקבלו מהשלטון.

- חסרון של מעמד "בני החסות": מעמד "בני החסות" שולל מהיהודים זכויות רבות, המטילות הגבלות על צורת חייהם. ניתן לראות זאת, לדוגמה, בציטוט: "ושלא נרכב על האוכפים ולא נחגור חרבות, ושלא נסגל לעצמנו דבר מכלי הנשק ולא נישא אותו עימנו", שבו רואים שהיהודים, לפי תנאי עומר, לא יכולים לרכב על סוסים ולא להגן על עצמם באמצעות כלי נשק וחרבות.

5. בגדד

(א) במאה ה-8 יוסדה העיר בגדד ונבנתה על ידי הח'ליף ג'עפר אל-מנצור. בבסיס יסודה של העיר וקביעתה כבירת הח'ליפות היה שיקול כלכלי ושיקול פוליטי:

- שיקול כלכלי: בגדד הייתה ממוקמת על דרך ראשית, מה שאפשר על מעבר שיירות המסחר. בנוסף, בגדד הייתה אזור של אדמות פוריות ומעובדות שאפשרו יצירת רשת של תעלות מים לשתייה ולהשקיה.

- שיקול פוליטי: אל-מנצור היה שליט של בית-עבאס, ורצה להקים את בגדד כבירה כדי למחות את זכר השלטון הקודם (בית אומיה) אשר קבע את בירת הח'ליפות בדמשק, ולמצב את חזונו של שלטון בית עבאס.

ב) בבגדד היה חם מאד ובקיץ הטמפרטורות היו גבוהות מאד. כדי לפתור זאת, הבתים נבנו באופן שיאפשר צינון יחסי בימות הקיץ הלוהטים. דוגמאות לכך:

- גגות הבתים היו שטוחים, כדי בקיץ יוכלו האנשים לישון על הגג בלילה ולא להימצא בחום המהביל שבתוך הבתים.

- בבתים רבים נבנו מרתפים, אשר בשל היותם תת קרקעיים היו צוננים מעט. בתחילה מרתפים אלו נבנו רק בקרב בתי העשירים, אך בהדרגה החלו תושבים ממעמדות נמוכים יותר לאמץ נוהג זה.

6. בגדד – מרכז תרבות

א) שלושה מרכזי פעילות תרבותיים-מוסלמיים שפעלו במאות התשיעית והעשירית:

- בתי ספר: בבגדד הוקמו בתי ספר רבים שהתרכזו סביב אישיותו ודמותו של המורה. ככל שהמורה היה נחשב טוב יותר ובעל אישיות כריזמטית יותר, כך הצליח לרכז סביבו תלמידים רבים יותר. הלימוד היה סביב סוגיה מסוימת, בה דנו התלמידים יחד עם המורה.

- המסגדים כמרכז ללימוד תיאולוגיה והלכה: הלימוד התרחב מעבר לבתי הספר, גם אל המרחב הציבורי (מסגדים, חנויות ספרים ועוד). המסגדים, החלו להפעיל תכניות של לימוד לציבור הרחב שעסקו תיאולוגיה מוסלמית, הלכה מוסלמית ומשפט ותרמו לשיח התרבותי והתפתחותו.

- האחים הטהורים: זוהי אגודה סודית שהפיצה באונימיות כתבים שבהם הציגו פירושים והרחבות לפסוקי קוראן תוך דיאלוג עם כתבים פילוסופיים ניאואפלטוניים.

מוסדות אלו מעידים כי במאה התשיעית והעשירים הפכה בגדד למרכז תרבותי של העולם המוסלמי כולו, אשר הביאה לפיתוח השיח התרבותי בעיר עצמה וממנה בח'ליפות כולה.

ב) החל מהמאה התשיעית פעלו בבגדאד שתי ישיבות מרכזיות: סורא ופומבדיתא. הישיבות השפיעו רבות על חיי היהודים בח'ליפות האסלאמית במגוון דרכים:

- הישיבות תרמו לסדר ההלכתי והחברתי בבגדאד. הייתה כתובת ברורה וסמכותית לשאלות הלכתיות כמו גם לעניינים הנוגעים לניהול החברתי של הקהילה בבגדאד. לדוגמה, הגאונים, שעמדו בראש הישיבות האלו, היו דמויות משמעותיות ביותר בעולם המשפט, ההוראה וההלכה. הם גם היו בעלי סמכות אכיפה שהתבטאה במתן עונשים כמו מאסר וחרם לצד הטלת חרמות.

- הישיבות סייעו להפצת החכמה היהודית בקרב הקהילה. כך, לדוגמה, ירחי כלה – בחודשים אדר ואלול, פתחו הישיבות את שעריהן בפני הציבור הרחב שהצטרף אל הלימוד בישיבה (בניגוד להרגלו בחיי היום יום) ושמע את דיוני החכמים.

7. מקור – הקהילה היהודית באירופה הנוצרית

א) שתי סיבות למתן אוטונומיה פוליטית משפטית ליהודים באירופה בימי הביניים:

- "... שכן לכל קבוצה חברתית ניתנה מראש זכות להתארגנות נפרדת", ציטוט זה מסביר את מתן האוטונומיה ליהודים, שכן הם, כמו כל קבוצה חברתית אחרת, קיבלו את האפשרות לכך מצד המדינה הנוצרית בה הם חיו.

- "... הקהילה היהודית בארצות הנצרות הבטיחה על ידי קיומה גביית מיסים קולקטיבית ואחריות קיבוצית להם... הקהילה היהודית היא סוכן... נוח, גובה מיסים טוב", ציטוט זה מסביר את מתן האוטונומיה ליהודים, בכך שבתמורה מקבל השלטון מהיהודים מיסים.

ב) מרדכי מייזל היה בן למשפחה של יהודים עשירים שגרו יותר מ-20 שנים בפראג. מייזל תרם רבות לקהילה היהודית ולקהילות נוספות שמחוץ לפראג, הוא נחשב למקורב מאוד למלך רודולף ה-2.

מייזל תרם לרווחה הכלכלית של הקהילה היהודית בפראג, בכך שתרם רבות לצמצום הפערים החברתיים שבה. הוא סייע לשכבות החלשות בדרכים רבות: הוא הקים אכסניה לטובת חסרי מגורים, סיפק מזון למשפחות, העניק מצרכים לחגים והלוואות בלי ריבית. מדי

שנה היה דואג לחתן שתי בנות מהקהילה היהודית, שכן למשפחותיהן לא היה ממון לשם כך. בנוסף, מייזל היה איש חצר מוערך בחצרו של המלך רודולף השני. הוא הפעיל את קשריו לקידום הקהילה היהודית בפראג ולשיפור תנאי החיים של היהודים.

פעילותו של מייזל גם תרמה רבות לשמירה על הזהות היהודית של הקהילה, שכן הוא בנה מוסדות לטובת הציבור, יזם ומימן הקמת מקוואות, בית מרחץ ובית חולים. בנוסף, מייזל טיפח את חיי הדת בקהילה, תמך ברבנים, תרם ספרי תורה וכלי קודש, יזם בניה של ישיבות ובתי כנסת ובית כנסת על שמו. כאשר מייזל בוחר לחזק את המוסדות הציבוריים היהודיים שבקהילה, כך חברי הקהילה היו בטוחים ובוטחים בקהילה שתאחד אותם, בעיקר סביב הזהות היהודית.

8. פראג – מרכז דתי

א) בשנת 1556 מביא המלך פרדיננד ה-1 אל העיר פראג את בתי הספר של "מסדר הישועים". הייתה זו מסגרת לימודים חדשה, בית ספר תיכון, הנמצא בין בית הספר היסודי לבין האוניברסיטה במטרה לשפר את איכות החינוך הקתולי, וזאת מתוך מטרה לגרום לתושבי פראג הפרוטסטנטים "לחזור בתשובה" אל הזרם הקתולי. אולם, מספר התלמידים הישועים בפראג היה קטן, והשינוי התרחש לאחר שנת 1620, השנה שבה הדת הקתולית הייתה החוקית והיחידה המותרת.

אחד המאפיינים של בתי ספר אלו בא לידי ביטוי במאה ה-16 בכך שמתקיימות תחרויות בין מוסדות אלה לאוניברסיטת קארל, כאשר כל מוסד מנסה להציג את הישגי תלמידיו. מאפיין נוסף של בתי ספר אלו הוא בכך שהלימודים בהם התנהלו בלטינית והתלמידים למדו בהם לימודים הומאניים ודקדוק.

ב) הגורמים שסייעו לפראג להיות מרכז דתי יהודי במאה ה-15 וה-16, הם:

- מרדכי מייזל: העובדה שמייזל היה מקורב למלך רודולף השני (הוא סיפק הלוואות למלך ואף מימן את המלחמה בטורקים), הביאה לכך שהקהילה היהודית זכתה לאוזן קשבת, באמצעות מייזל ובזכות קשריו עם השלטון, וכך זהותה היהודית נשמרה.

- המהר"ל: הוזמן לחדרו של הקיסר רודולף השני והיה למשפיע. עובדה זו סייעה לקהילה היהודית שכן גם המהר"ל, כמו מייזל, תרם לכך שהקהילה תמשיך לשמור על זהותה, וזאת בשל היותו מקובל בחצר המלך. בנוסף, העובדה כי רב זה, שהיה יודע בהגותו, בעמדותיו והיה למנהיג רוחני, רב ופוסק הלכה מקובל, כל אלו סייעו לפראג לשמור על זהותה ולהיות למרכז יהודי מוביל באירופה.

- יחסה של שושלת בית הבסבורג: העובדה כי המלך מקסימיליאן השני ביטל את פקודות הגירוש של היהודים, ניהל בגטו היהודי תהלוכה, המלך רודולף השני הגן על הקהילה מפני פגיעות של הגילדות בה, כל אלו מבטאים יחס חיובי שהביא לכך שהקהילה היהודית תישמר, תתקיים בביטחה וכך יכולה הקהילה להמשיך ולשמור על הייחודיות שלה כיהודית, בקרב רוב תרבותי ודתי שהינו נוצרי, ללא מגבלות או הגבלות שמנעו את קיומה ואת זהותה היהודית.

9. פראג – שינויים בהתפתחות העיר

(א) שני גורמים שעייבו את התפתחות העיר פראג:

- המלך מקסימיליאן ה-2: העובדה שמלך זה קבע את העיר וינה כעיר הבירה של שושלת בית הבסבורג, מביאה לפגיעה בתדמיתה של העיר. חצר המלך עוברת לווינה, והתפתחות העיר מתעכבת.

- המלך רודולף ה-2: בתקופתו התקיימה מלחמה ארוכת שנים נגד טורקיה, היא עלתה כספים רבים, דבר שעייב את התפתחות העיר. בנוסף, לאחר מותו של רודולף השני, עבר כס המלכות לאחיו מתיאס, וינה הפכה לבירת שושלת בית הבסבורג לצמיתות, ומעמדה של פראג נחלש.

- גורם נוסף שעייב את התפתחות העיר הינו: מלחמות דת בפראג: במאה ה-15 מוציאה הכנסייה הקתולית את הכומר יאן הוס להורג. כומר זה מתח ביקורת נוקבת על הכנסייה הקתולית, ובין היתר דרש שהדרשה בכנסייה תיאמר בשפה הצ'כית ולא בלטינית, וכך יבינו את הנאמר. לאחר שהוצא להורג, הופכת המתיחות הדתית לאלימה, תומכיו נקראים "הוסיטים", ולבסוף העיר פראג תתיר את קיומן של הכנסייה הקתולית והאוטרכיסטית (כנסייה המייצגת את ממשיכי דרכו המתונים של יאן הוס). במאה ה-16 מפרסם כומר בשם

מרטין לותר מסמך שנקרא "95 התזות" ובו ביקורת רבה על הכנסייה הקתולית. שושלת בית הבסבורג הייתה קתולית, תושבי פראג היו פרוטסטנטים, ובמאה ה-16 יש עימותים רבים בין הצדדים. העימותים פוגעים בעיר עד שבשנת 1620 כל הקבוצות הלא קתוליות מוצאות מחוץ לחוק (חשוב לזכור כי שלטון בית הבסבורג הוא קתולי השואף להנהיג מדיניות קתולית המכונה: "קונטרה-רפורמציה". אולם, 85% מאוכלוסיית פראג לא השתייכה לכנסייה הקתולית והניגוד בין השיוך הדתי של השלטון לשיוך הדתי של מרבית האוכלוסייה התבטא במאבקים רבים לאורך המאות ה-15 וה-16).

(ב) שתי סיבות לגידול במספר התושבים בפראג לקראת סוף המאה ה-16:

- המלך רודולף השני: רודולף השני היה אדם סקרן מאוד. בתקופתו מגיעים אל פראג אנשי תרבות רבים כגון: מדענים, אמנים, פסלים ועוד, כדוגמת יוהנס קפלר. בזכות פועלו, פראג חווה פריחה תרבותית במאה ה-16, ובסופה של המאה מתגוררים בעיר כחמישים אלף תושבים, שכן אנשים רבים רוצים להיות חלק מעיר תרבותית זו (למרות הפריחה הגדולה, גדל בפראג מספרם של העניים, הקבצנים וחסרי הבית, וישנן עדויות להתרחשות מעשי אלימות ושוד בעיר).

- שווקים וירידים: העיר פראג הפכה למרכז מסחרי בו נפגשו סוחרים מערי אירופה ויזמו עסקאות בין-לאומיות. הגילדות התפתחו באופן משמעותי והם הגדילו את כמות הייצור שלהם בתחומים רבים, בעיקר בתחום הטקסטיל ונוצרו קשרים עם מקומות רבים באירופה כמו: ונציה שבאיטליה והולנד. התפתחותה של פראג גרמה לסוחרים רבים להתעשר וזה משך אליה סוחרים וקבוצות מהגרים גדולות שהגיעו לפראג על מנת להתעשר.

10. מקור – הרצל

א. הפתרון לבעיית היהודים על פי הספר "מדינת היהודים" שכתב הרצל, מתמקד בהגדרת היהודים כלאום אתני-תרבותי, כלומר עם או אומה, ולא רק כדת כפי שהוכרו עד אז על ידי העולם ועל ידי עצמם. בספרו הרצל מציע פתרון לאומי, חדשני, מקורי ופורץ דרך בקנה מידה היסטורי, בדמותה של מדינת לאום אתני-תרבותית ומודרנית ליהודי כל העולם, ליברלית וחילונית, אשר בה יהוו היהודים את רוב האוכלוסייה. רק כך, לטענת הרצל, יוכלו היהודים

ליהנות מחיי בטחון ושלווה, ללא אנטישמיות מכל סוג שהוא, כיוון שבעקבות משפט דרייפוס, הוא הסיק כי האמנציפציה למעשה נכשלה – במקום לשלב את היהודים בהצלחה בין עמי אירופה, היא עוררה בעמים אלו את האנטישמיות המודרנית, ועל כן לטענת הרצל, אין עתיד ליהודים בכל מקום בו יחיו כמיעוט. הפתרון הוא מדיני, מדינות העולם יסייעו בהשגת האישור החוקי להתיישבות. מבחינתו של הרצל, בספר, הוא מדגיש כי המדינה יכולה להתקיים בארץ ישראל, או בארגנטינה, אך ההחלטה תהיה של העם היהודי. טענה זו מוכיחה כי מבחינתו של הרצל, הדגש הוא על השטח שבו תוקם ההתיישבות היהודית, ופחות על המקום (דבר שמאוחר יותר הוחלט כי תהיה זו ארץ ישראל).

שתי פעולות של הרצל לקידום פתרון זה היו ארגון קונגרס באזל ופעילותו הדיפלומטית להשגת הצ'ארטר.

קונגרס באזל – חשיבותו ההיסטורית היא בעצם קיומו. לראשונה לאחר קרוב לאלפיים שנות גלות, התכנסו מנהיגים יהודים בולטים ומוכרים מרחבי העולם (בעיקר ממדינות אירופה השונות היכן שהיה ריכוז האוכלוסין היהודי הגדול בעולם אותה עת) כדי לדון באותו פתרון שהציע הרצל, באמצעות הקמת התנועה הלאומית המודרנית של העם היהודי (תכנית באזל).

פעילותו המדינית להשגת הצ'ארטר – הרצל נפגש אישית גם עם הקיסר הגרמני וילהלם השני וגם עם הסולטאן העות'מאני עבדול-חמיד השני, כדי לשכנעם להעניק לו (בשם התנועה הציונית) זיכיון חוקי ורשמי לרכישת קרקעות בארץ-ישראל, לצורך הקמת יישובים מודרניים בהם ישוכנו עולים יהודים.

ב. העמדה של הפעיל הציוני נחמן סירקין בנוגע לתכנית אוגנדה, על פי הקטע שלפנינו, היא חיובית ביותר. סירקין ממליץ על תמיכה בתכנית אוגנדה ממניעים רציונאליים ולא רגשיים ("...להתגבר על הרגשות ולנהוג לפי השכל הישר"). סירקין ממקד את דבריו בקטע שלהלן בצורך הדחוף של פתרון מידי, גם אם אין זה בציון, לאור המצוקה הקשה ממנה סובלים היהודים, מצוקה אשר מובילה להגירה המונית שבצידה סכנת התבוללות קשה ("...המצוקה הקשה של המונינו והצורך הדחוף בהסדרת ההגירה תובעים מאתנו תשובה... אם לא נעשה זאת נסבול אבדות כבדות... ושאלת ההגירה מחמירה והולכת").

שתי עובדות היסטוריות מתוך הקטע עליהן מבסס סירקין את טענתו, הן בעיית ההתבוללות ("אם לא נעשה זאת נסבול אבדות כבדות, שכן מדי שנה בשנה מתפזרים הרבה יהודים על פני כל ארצות כדור הארץ..."), והעובדה כי הכמיהה היהודית לציון לא תפגע מתכנית אוגנדה (... "אין לנו לחשוש מפני אפריקה המזרחית, כי היא לא תספק את הרגש הלאומי שלנו"). עובדה היסטורית נוספת קשורה בפוגרום קישינב, אזר זוכה להתייחסות בציטוט: "... המצוקה הקשה של המונינו... אם לא נעשה זאת נסבול אבדות כבדות...".

11. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות

א. התנועות הלאומיות התעוררו באירופה במאה ה-19 משלל סיבות. שתיים בולטות מביניהן הן המהפכה האמריקאית והמהפכה הצרפתית. מדובר בשני אירועים היסטוריים דרמטיים וחשובים, שאמנם התרחשו בסוף המאה ה-18, אולם השפעתם הייתה ארוכת טווח בהיבט של עשרות שנים קדימה, ולכל רחבי אירופה.

המהפכה האמריקאית – המאבק של בני המושבות בצפון אמריקה לשחרור מעול הכיבוש האימפריאלי של בריטניה (אמצע שנות ה-70 של המאה ה-18), בעיקר בהיבט של השאיפה לחירות, הזכות לקניין והרצון הבלתי מתפשר להפסיק את תשלומי המסים לבית המלוכה הבריטי, עוררו השראה בקרב אירופאים רבים במאה ה-19. במיוחד עוררה בהם השראה הצלחתו של מאבק מזויין, בו ניצחו המתיישבים בעולם החדש את האימפריה הכל יכולה מהעולם הישן.

המהפכה הצרפתית – המהפכה שצמחה מתוך העם הצרפתי בסוף שנות ה-80 של המאה ה-18, אשר הובלה על ידי מעמד הבורגנים, שהפיצו את המסרים על חירות, שוויון ואחוזה, הפכה את צרפת מן הקצה אל הקצה. המהפכה התבטאה לא רק בשינוי של מונרכיה המחוברת בעבותות לכנסייה והממסד הדתי, ההופכת לרפובליקה חילונית מודרנית המונהגת על ידי האסיפה הלאומית. מדובר היה בתחילתו של עידן חדש, המסמל את עלייתן של התנועות הלאומיות באירופה המודרנית.

ב. שתי סיבות ייחודיות לצמיחת התנועה הציונית בסוף המאה ה-19 הן כישלון האמנציפציה וגילויי האנטישמיות המודרנית. הסיבות הללו קשורות האחת בשנייה ואף השפיעו זו על זו.

כישלון האמנציפציה – האמנציפציה אשר ניתנה לראשונה ליהודי צרפת לאחר המהפכה הצרפתית, העניקה ליהודי אירופה לא רק שוויון זכויות אזרחי מלא המגדיר אותם כאזרחי המדינות בהן הם חיו, לכל דבר ועניין. היא גם סימלה תקווה אמיתית ומלאת אופטימיות, לעתיד טוב הרבה יותר עבור יהודי אירופה והעולם כולו. ההנחה שרבים מהיהודים המשתלבים החזיקו בה, וביניהם הרצל עד משפט דרייפוס, הייתה כי הודות לשינויים המבורכים המתרחשים אותה עת ברחבי היבשת, בעיקר בתחומי החילון, ההשכלה והמודעות לזכויות וערכים דמוקרטיים, יזכו היהודים סוף סוף לשילוב מלא ללא גילויי אנטישמיות. אולם כגודל הציפייה כך גודל האכזבה. האמנציפציה אמנם אפשרה ליהודים להשתלב במקצועות ומוסדות לימוד שעד אז היו חסומים בפניהם, שילוב שהעלה משמעותית את רמת חיייהם החומרית ואת מעמדם החברתי, אך השגשוג הכלכלי הזה והצטיינותם של היהודים בתחומים שונים, הובילו לקנאה עזה מצד אוכלוסיית הרוב במדינות שבהן חיו, קנאה אשר הובילה לשנאה תהומית.

אנטישמיות מודרנית – בעקבות הקנאה שעוררה הצלחתם החומרית של יהודי אירופה והתבלטותם בכל כך הרבה תחומי עשייה, התפתחה באירופה של סוף המאה ה-19 תופעת האנטישמיות המודרנית. בשונה מהאנטישמיות הדתית-נוצרית של ימי הביניים, אשר הטיפה לשנאת היהודים בשל דתם ואמונתם השונה (מה שגרם ליהודים רבים באותו הזמן להתנצר), האנטישמיות המודרנית התבססה על דם, כלומר על מוצא משפחתי שאין דרך להימנע ממנו. אנטישמיות זו התבטאה בעלילות שווא כגון משפט דרייפוס בחלקה המערבי של אירופה, ובפוגרומים אלימים במיוחד במזרחה, כגון הסופות בנגב ופוגרום קישיניב.

שתי התופעות הללו היו ייחודיות ליהודים, וגרמו לרבים מהיהודים המשכילים והחילונים, להגיע לתובנה, שאין מוצא מלבד פתרון לאומי מודרני לבני עמם.

12. התנועות הלאומיות והתנועה הציונית – מטרה ודרכים

א. המטרה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 הייתה לסלק שלטון זר ולהחליפו במדינת לאום (במרבית המקרים מדינת לאום אתנית-תרבותית). השלטון הזר נתפס על ידיהן ככובש אימפריאלי אלים ונצלן, בעוד שאותן תנועות נתפסו כמייצגות אותנטיות של עם החי תחת כיבוש שהוא אינו חפץ בו. עם סילוק השלטון הזר וקבלת העצמאות המדינית על אותה הטריטוריה שהתנועות הלאומיות הגדירו כמולדת, הן השקיעו את מירב משאביהן בחינוך ציבורי להמונים, במיוחד הדורות הצעירים, לשם הפצת המסרים הלאומיים ושימור ההישגים המדיניים שכבר הושגו.

שתי דרכים בהן פעלו התנועות הלאומיות להשגת מטרותיהן היו מאבק מזוין ומגעים דיפלומטיים. המאבק המזוין היה בנשק חם ובאמצעות לוחמה מודרנית, וגבה מחיר כבד ביותר של חיים צעירים. המגעים הדיפלומטיים נועדו להביא לאותם הישגים מדיניים, בעיקר בהיבט הטריטוריאלי, שאותם שאפו התנועות הלאומיות להשיג עבור עמיהן. מגעים אלו התבטאו בבריתות והסכמים עם גורמים חיצוניים זרים, בעיקר מעצמות אזוריות, אשר עמהן היו לאותן תנועות לאומיות אינטרסים משותפים, על פי רוב אינטרס משותף בולט היה מאבק באותו אויב אימפריאלי, אשר נתפס ככובש זר.

ב. המטרה של התנועה הציונית הייתה הקמת מדינת לאום אתנית-תרבותית לעם היהודי בארץ-ישראל, לפי משפט העמים. זאת, על אף שבתחילת דרכה (תכנית באזל מאוגוסט 1897), הגדירה זאת התנועה כבית לאומי (בין היתר, על מנת שלא להרגיז את התורכים ששלטו בארץ ישראל).

היישוב היהודי בארץ-ישראל קידם מטרה זו בתחום התרבות בשנים 1882-1914 במספר דרכים ואמצעים, אך בעיקר באמצעות החייאת השפה העברית והנחלתה לכלל אוכלוסיית היישוב הצומח. החייאת שפת הקודש אשר לא דוברת כשפה עממית במשך קרוב לאלפיים שנה, הייתה מהמטרות המובהקות של הנהגת היישוב העברי בראשית דרכו, והוא השקיע מאמצים רבים ואת מיטב המשאבים שלו, כדי להנחיל את העברית המודרנית לדורות

הצעירים. בהקשר זה ניתן להצביע על הקמתם של מוסדות חינוך מהגיל הרך ועד אוניברסיטה, עיתונים וספרים אשר כלם התאפיינו בעברית. החיבור הזה בין עם המחדש ימיו כקדם בארץ מולדתו ממנה הוגלה, בין השאר באמצעות החייאת שפתו אשר קפאה באותה גלות, היווה את אחד מהגורמים המשפיעים ביותר על הצלחת המאבק הלאומי של הציונות. ביטויים בולטים בתחום זה ניתן לראות במפעליו השונים של אליעזר בן-יהודה, כגון עיתון הצבי, מילון בן-יהודה והשפעתו של מחייה העברית על הסתדרות המורים, וכן בריב הלשונית סביב שפת ההוראה והמחקר בטכניון ובאוניברסיטה העברית, אשר הוכרע לבסוף בניצחון המוחץ של שוחרי העברית. החייאת העברית העניקה את התשתית הנחוצה ליצירתה של תרבות לאומית עבור היהודים, שבלעדיה לא היה מצליח המאבק הציוני.

13. התנועות הלאומיות – גורמים מסייעים וגורמים מעכבים

א. גורם אחד שסייע במאבק של התנועה הלאומית האיטלקית היה צרפת. בתחילת דרכן של ה"קרבונארי" ו"איטליה הצעירה" אמנם תפקדה הרפובליקה הצרפתית כגורם מעכב, אולם בהמשך הדרך של המאבק הלאומי, הפכה צרפת לבעלת ברית משמעותית ביותר להצלחת המאבק המזוין בהובלתו של ג'וזפה גריבאלדי כנגד הגייסות האוסטרו-הונגרים. זאת מכיוון שלצרפת והאיטלקים הייתה אויבת מושבעת משותפת, בדמותה של שושלת בית הבסבורג. הטריטוריות בחלקו הצפוני של חצי האי האיטלקי אשר הובטחו וניתנו לצרפת בתמורה לסיוע הצבאי הכה משמעותי, שהעניקה למורדים האיטלקים נגד הצבא האוסטרו-הונגרי באותם מחוזות, אפשרו את סילוקה של אוסטרו-הונגריה מאותן נסיכויות דוברות איטלקית.

גורם אחד שעיכב את המאבק הלאומי האיטלקי היה האימפריה האוסטרו-הונגרית. מעצמה אירופית חשובה זו לא ראתה בעין יפה, בלשון המעטה, את איחודו של חצי האי האיטלקי למסגרת לאומית עצמאית וריבונית. לכן היא עשתה כל שביכולתה כדי למנוע את התהליך הזה, באמצעות דיכוי המאבק בדרכים צבאיות בעיקר. החשש ההבסבורגי מהצלחת המאבק הלאומי האיטלקי נבע לא רק מאבדן שטחים עליהם שלטו, אלא גם מתקדים שיווצרו בחלק זה של אירופה, וייתן השראה לתנועות לאומיות אחרות בשטחים אחרים עליהם שלטו האוסטרו-הונגרים.

ב. אני טוען כי הפעילות של הברון רוטשילד סייעה להתפתחות של התנועה הציונית בארץ-ישראל, ולא עיכבה אותה. את טענתי אני מבסס על שתי עובדות היסטוריות התומכות בה – הישרדות מושבות העלייה הראשונה ומקורות תעסוקה דוגמת יקבי הברון.

המושבות ושיטת הפקידים – אני מסכים עם הטענה כי שיטת הפקידים במושבות העלייה הראשונה עודדה בטלה בחלק לא מבוטל מהמקרים. אולם יותר משהיא יצרה מציאות של בטלה, בה לא משתלם לאיכר לעבוד במשק החקלאי שלו לאור התרומה של הנדיב הידוע, השיטה הזו מיסדה את תרומתו העצומה של הברון, אשר בלעדיה לא היו שורדים חלוצי המושבות את התקופה הקשה של ראשית ההתיישבות החדשה בארץ-ישראל. ואילולא היו נשארים באותן מושבות החלוצים ההם, אין לדעת מה היה קורה בהמשך הדרך למפעל הציוני.

מקורות פרנסה – מעבר לתרומה הישירה לאיכרי המושבות כדי לאפשר להם להתקיים פיסית, תרם הברון סכומי כסף אדירים להקמת התשתית התעשייתית והמסחרית ביישוב היהודי החדש. מקורות מימון ראויים לא היו לתנועה הציונית באותה העת, ותרומת הברון יצרה למעשה מציאות חיים חדשה עבור היהודים בארץ, אשר אפשרה את העצמאות הכלכלית בהמשך הדרך. הכוונה בעיקר לתעשיות שונות בצורת מפעלים ובתי חרושת, דוגמת יקבים, מפעל משי ובתי מלאכה שונים.

14. מקור- שאלת ארץ ישראל באו"ם

א) בתצלום הראשון, ניתן לראות שוטרים בריטים המבצעים פעולות ברחובות ירושלים בתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל. תצלום זה מבטא את הגורם העוסק בביקורת הפנימית על המשך המנדט הבריטי. דעת הקהל בבריטניה תמכה בעזיבת הארץ והחזרת החיילים לבריטניה. הבריטים החזיקו בארץ כ-100,000 חיילים, מספר עצום אשר היה לנטל כלכלי על קופת המדינה. הבריטים רצו שההוצאה הכספית תושקע בשיקום מדינתם ולא בארץ ישראל. זה השפיע על השלטון לפנות לאו"ם.

בתצלום השני, אוניית המעפילים "יאשיה וג'ווד", עליה מתנוסס שלט ובו הכתובת "שרדנו את היטלר, מוות אינו זר לנו, דבר לא ימנע מאיתנו להגיע לארץ מולדתנו. הדם על ידיכם אם תירו על אונייה בלתי חמושה זו". תצלום זה מבטא את הגורם העוסק בדעת הקהל העולמית-העולם כעס על בריטניה, הוא ראה בה מדינה אכזרית בעקבות היחס שנקטה כלפי המעפילים היהודים בארץ ישראל (בריטניה שלחה את המעפילים למחנות מעצר ברפ"ח, עתלית וקפריסין), מצב אשר החמיר במיוחד לאחר שהתחילו לזרום הידיעות והמידע על זוועות השואה. הפגיעה הקשה במעמדה הבינלאומי גרם לה לפנות לאו"ם.

ב) בכ"ט בנובמבר 1947 התקבלה באום החלטה בשאלת ארץ ישראל. הפעולות הדיפלומטיות של היהודים לגיוס תומכים בהחלטה זו הן:

- כדי שהתוכנית תאושר, היה צריך לדאוג לרוב של לפחות שני שלישים מהקולות. היה ברור שמדינות ערב יתנגדו להצבעה, ולכן ראו אנשי היישוב חשיבות ללחץ על האמריקאים שיפעילו את השפעתם. חיים ויצמן נפגש עם הנשיא האמריקאי, ולאחר פגישה זו, הנחה הנשיא את הפרלמנט האמריקאי לגרום למדינות נוספות להצביע בעד התוכנית. כמו כן, ננקטו פעולות נוספות, אפילו מתן הצעות שוחד של עשרות אלפי דולרים לנציג מדינה מדרום אמריקה, בתמורה לתמיכה בתכנית החלוקה בהצבעה באו"ם.

עיקרי התוכן של תכנית החלוקה/החלטה 181/כ"ט בנובמבר הם :

- בריטניה נכשלה בניהול המנדט, עליה לעזוב את ארץ ישראל עד 15 באוגוסט 1948.
- ארץ ישראל תחולק לשתי מדינות, מדינה ליהודים בשטח של 55% מהארץ (הכולל את הגליל המזרחי, רוב מישור החוף והנגב) ומדינה לערבים בשטח של 45% מהארץ (הכולל את הגליל המערבי, אזור יהודה ושומרון, חלק קטן ממישור החוף והנגב).
- ירושלים וסביבתה יהיו תחת חסות בינלאומית, כוח מיוחד מטעם האו"ם ינהל אותה, השפות הרשמיות יהיו אנגלית, עברית וערבית.
- שתי המדינות שיוקמו יקיימו שיתוף פעולה כלכלי ויהיה להן מטבע משותף.

15. מחלוקות פוליטיות - אידיאולוגיות בשנים 1945-1948.

(א) שתי העמדות במחלוקת בין היישוב המאורגן ובין "הפורשים", בנוגע לדרך

המאבק בבריטים הן:

עמדת "הפורשים" - המשך המאבק האלים/צבאי, לאחר שהתפרקה תנועת המרי. במאבק זה דגלו האצ"ל והלח"י. מאבק בכל מחיר, בכל אמצעי ובכל זמן. הם טענו שמאבק זה מוצדק מהסיבות הבאות:

- רק מאבק אלים שיפגע בבריטים יגרום להם לעזוב את הארץ, הרי שכל ניסיון של הידברות עם הבריטים לא הצליח.

- הבריטים אלימים כלפינו גם כן, ולכן יש להגיב בדרך של "עין תחת עין".

- רק מאבק אלים יגרום לעולם להתעניין בנעשה בארץ ישראל, ואולי אף יגרום לסייע בפתרון צודק לעם היהודי.

עמדת היישוב המאורגן-ההגנה והפלמ"ח החליטו להיאבק בבריטים בדרך לא אלימה, בדרך של מאבק בתחום של **התיישבות** ובתחום של **העפלה**. מדובר היה במאבק שהוא לא אלים מהסיבות הבאות:

- אם נאבק באופן אלים בבריטים, הם יביאו לארץ כוחות נוספים שיפגעו עוד יותר ביישוב היהודי.

- מאבק אלים עלול להתפרש בעולם באופן שלילי, דבר שיפגע בתמיכת העולם לשאיפת היהודים למדינה משלהם. יש להתמקד בפעולות של העפלה והתיישבות וגם במאבק דיפלומטי, שיכול להשיג תוצאות טובות יותר ממאבק אלים.

(ב) פרשת אלטלנה - פרשה זו מבטאת את הקושי הגדול בהקמתו של צה"ל. ספינה בשם "אלטלנה" עשתה את דרכה לארץ, כשברקע הפוגה בקרבות מלחמת העצמאות, איסור על הצדדים להתחמש, ונחתם הסכם לפירוק המחותרות ולהקמת צבא מסודר. בתקופה זו עשתה את דרכה אניית מעפילים בשם "אלטלנה" לחופי ארץ ישראל. על האנייה נשק רב שנרכש על

ידי האצ"ל בצרפת, עוד לפני חתימת ההסכם על פירוק המחתרות. כאשר הגיעה האנייה לחופי ישראל, הורדו המעפילים ואנשי האצ"ל נדרשו להעביר את הנשק לטובת הצבא החדש (צה"ל). האצ"ל הסכים ש-80% מהנשק יועבר לצבא, ו-20% יועבר למחסניו כדי לצייד את אנשיו, שלטענת הארגון, אינם מצוידים בנשק ראוי. בן גוריון והממשלה לא הסכימו לכך. האנייה הגיעה אל חוף ויתקין, החלו שם קרבות אש בין האצ"ל לצבא, הספינה חזרה אל הים, ולמחרת הופיעה שוב מול חוף פרישמן בת"א. במהלך היום התנהלו עוד ועוד חילופי אש בין הצדדים. בינתיים אנשי האצ"ל ששולבו בצבא, נטשו את הבסיסים כדי לסייע לחבריהם. בן גוריון העביר הנחיה חד משמעית, שאם עד השעה 16:00 אחה"צ האצ"ל לא יסכים להעביר את הנשק כולו לצה"ל, הוא יישא בתוצאות. כאשר התשובה לא הגיעה, ניתנה הנחיה להפגז את הספינה. בתום אירוע זה נהרגו 19 יהודים. בגין קרא "לא למלחמת אחים", האצ"ל פורק סופית, ואנשיו השתלבו בצבא.

אירוע זה עורר מחלוקת קשה בקרב המדינה הצעירה אשר בא לידי ביטוי בעיקר סביב הקושי בהקמת צה"ל מהסיבות הבאות:

- חוסר האמון והחשדנות בין אנשי האצ"ל להגנה והפלמ"ח הביא לשנאה כה נוראית, ולקרבות שגבו את חייהם של 19 יהודים שירו זה על זה.
- הנאמנות למחתרת הביאה אנשים לבחור במחתרת ולא בצבא, ואלה החלו לנטוש בסיסים כדי לעזור לחבריהם, כאשר מלחמת העצמאות כלל לא הסתיימה.
- העובדה שמנהיג פוליטי, בגין, מחליט לא להיענות להחלטת הממשלה ולגרור אחריו תומכים, מבטאת סיכון לקיומה של מדינה ריבונית ודמוקרטית.

16. מלחמת העצמאות

א) בתקופה הראשונה, יום לאחר ההצבעה באו"ם, החלו הערבים לתקוף את תושבי הארץ היהודים. בשלב זה, המתפרש על ארבעת החודשים הראשונים, הערבים בעיקר תוקפים, ומבצעים מארבים על דרכי תחבורה ראשונים באמצעות כוחות סדירים ובלתי סדירים. הבריטים אינם מתערבים, אלא שומרים על חיי השוטרים והחיילים הבריטים, ונערכים לפינויים. הישוב היהודי בעיקר מתגונן, ואינו מצליח ליצור יוזמה או שינוי מגמה. הכוחות בשלב זה, כוללים את ארבע מחתרות היישוב היהודי, ומנגד כנופיות ערביות ועזרה מצד

"צבא ההצלה". התשובה העיקרית להתקפות על כלי הרכב היהודים בדרכים היא התארגנות בשיירות ו"מיגון" של כלי הרכב. בכל שיירה היו חברי הגנה חמושים, אך את הנשק היה צריך להחביא מחשש לחיפוש של הבריטים (מי שנתפס היה עלול להיות נידון אפילו למוות על פי חוקי החירום הבריטים, ולכן נעשה שימוש בנשים, חברות הגנה, שהחביאו נשק בבגדיהן, שכן הבריטים נמנעו מלערוך חיפוש גופני על נשים).

בתקופה השלישית, יום לאחר שבן-גוריון מכריז על הקמת מדינת ישראל, ב-15 במאי יום שבת, פולשים כ-40,000 חיילי צבאות ערב (עיראק, ירדן, מצרים, סוריה ולבנון). בימים הראשונים הם תוקפים במקביל, בהתקפות ארוכות זמן, ובהמשך השתתפו בלחימה 65,000 חיילים ערבים בנוסף לכוחות ערביים מקומיים. המלחמה הופכת למלחמה בין מדינות ובין צבאות (צה"ל יוקם באופן רשמי בסוף מאי 1948), בשונה מהתקופה הראשונה של מלחמת העצמאות. אולם, גם בשלב זה מתקשה מדינת ישראל להגן על עצמה (רק 60% מאנשי ההגנה היו בעלי נשק אישי), ממש כשם שהתקשתה בתקופה הראשונה למלחמה. הלחימה קשה מאוד, הכוחות הערביים ביתרון מבחינת סוגי וכמויות הנשק (לכוחות הערביים יתרון ברור בכלי רכב משוריינים, ארטילריה, מטוסים וכוחות שאומנו ע"י הבריטים) ומבחינת רעננות החיילים (כוחות המגן של הישוב היהודי נלחמו כבר שישה חודשים וחצי וספגו אבדות קשות). היוזמה היא של הצד הערבי, ואנו מתקשים לבלום אותם.

לסיכום, הקושי הדומה בין התקופה הראשונה לשלישית הוא שבשתייהן התקשה הישוב היהודי, והמדינה שהוקמה להגיב ולהתגונן מפני עוצמת הכוחות הערביים שהיו בעמדת כח ועדיפות.

הקושי השונה בין התקופה הראשונה לשלישית, הוא שבתקופה הראשונה התמודדנו מול כח קטן יותר ואילו בתקופה השלישית נאלצנו להתמודד מול כוח עצום של חמשת צבאות ערב אשר פלשו בו זמנית וממספר חזיתות.

ב) בתקופה הרביעית של המלחמה, החל מסוף חודש יוני, נערכו מבצעים רבים. מדינת ישראל הצליחה לערער את השליטה של צבאות ערב ולאט לאט בלמה את הצלחתן באמצעות צה"ל. בתחילה, שמה לעצמה ישראל למטרה להדוף את צבאות ערב משטח המדינה היהודית ע"פ תכנית החלוקה של האו"ם. בהמשך כבשה שטחים נוספים כדי ליצור

רצף טריטוריאלי ומתוך שיקולים אסטרטגיים של מדינת ישראל. במהלך תקופה זו התקיימו שתי הפוגות ע"פ החלטת האו"ם. בסוף תקופה זו ידה של ישראל על העליונה, ובהמשך נחתמו הסכמי שביתת נשק מעמדת כוח.

אירוע מדגים המבטא תקופה זו נקרא מבצע "עובדה". מבצע זה יצא לדרך כתגובה לדרישת הירדנים בהסכמי שביתת הנשק שהנגב יהיה בשליטתם. צה"ל הצליח לבסס את השליטה בנגב, והשפיע על תוצאות המלחמה כשהגיע עד אום רשרש, שבעתיד תקרא אילת. כביטוי לריבונות של ישראל, הניפו הכוחות הלוחמים את "דגל הדיו".

17. מקור – עלייה וקליטה

א) ההנהגה במדינת ישראל עקבה בדאגה אחר מצב הדברים בארצות ערב בכלל, ובמרוקו בפרט. הקהילה היהודית במרוקו הייתה הגדולה מבין הקהילות היהודיות בצפון אפריקה. בראשית המאה ה-20 מנתה קהילה זו כרבע מיליון יהודים. הפעילות הציונית במרוקו בתקופה שבין מלחמות עולם הייתה מצומצמת ולעיתים אף אסורה. עם זאת, הכמיהה לציון פיעמה תמיד בקרב יהודי מרוקו.

חשוב לציון כי העלייה ההמונית בשנותיה הראשונות של המדינה הייתה מפעל חסר תקדים. קליטתה של העלייה הייתה משימה לאומית עליונה להגשמת האתגר הציוני.

הקטע שלעיל מתאר את ההכרה, מחד, בחובה להעלות את יהודי מרוקו לישראל, ומאידך, את הקשיים אשר עלייה זו טומנת בחובה.

כך ניתן לראות את דבריו של גיורא יוספטל בנוגע לחששות להיענות מלאה לבקשת עלייה לארץ ישראל עקב מצבה הכלכלי וההתיישבותי של מדינת ישראל. לדבריו, הענות זו "עלולה להוריד לטמיון את תוכנית ההתיישבות". כמו כן דרש יוספטל, "להתאים את קצב העלייה ליכולת הקליטה" דבריו אלו נבעו עקב קשיים תקציביים שהממשלה והסוכנות היהודית היו נתונות בהם, ועל כן הגבילו את יכולת הקליטה ואת ממדי העלייה.

לעומתו טענה גולדה מאיר כי היא חשה חובה להעלות את היהודים ממרוקו בהקדם האפשרי, וזאת מכיוון שלא יודע מתי יסגרו השערים ליציאתם ממרוקו, ומה יהיה מצבם שם

במידה וישארו. לדבריה: "אני רוצה ששולחן זה יראה את עצמו יום אחרי שיוכרז במרוקו שאף יהודי אינו יכול לצאת משם". גם גולדה מאיר רואה את הקושי הכלכלי וההתיישבותי בעלייה מסיבית אל ארץ ישראל, אולם במקביל היא רואה את הסכנה העלולה להיגרם ליהודים במרוקו, ואת ההכרח להעלותם אל ארץ ישראל לפני שהמצב לא יאפשר זאת: "יודעת אני שמבחינת השכל הקר אין זה אלא אבסורד לדבר עכשיו על עליה גדולה עם כל הכרוך בזה. יחד עם זאת, נדמה לי שאנו עומדים ללא אפשרות להגיד ליהודים הללו: לא ניקח אתכם".

אם כן, ההתלבטות המהותית באשר לעלייתם של יהודי מרוקו התמקדה בקושי הכלכלי של היישוב היהודי לקלוט את העולים החדשים, בד בבד עם הצורך המהותי להעלות את יהודי מרוקו אל ארץ ישראל לפני שיהיה מאוחר מידי לעשות כן.

ב. הבעיות העיקריות של העולים במדינת ישראל בשנות החמישים:

מדינת ישראל קלטה עלייה מארצות רבות – הן מאירופה והן מצפון אפריקה. העולים, אם כן, חוו קשיים שונים, בהתאם לארצות המוצא מהן הגיעו. כך למשל, היהודים אשר הגיעו מארצות אירופה התמודדו עם טראומת השואה. טראומה זו הותירה חותם בל יימחה על נפשם של העולים. לעיתים הגיעו ניצולי השואה לארץ כאשר הם נזקקים לסיוע ולטיפול רפואי. כמו כן, העולים נדרשו להשתלב מהר במדינה ישראל ובחברה הישראלית, ולא תמיד מצאו מענה למצבם המורכב כניצולי שואה.

העולים מארצות המזרח (צפון אפריקה), התאפיינו ברובם בדפוסים תרבותיים – דתיים – מסורתיים שונים מאשר אלו אשר אפיינו את החברה הישראלית הוותיקה במדינת ישראל, ואף את העולים החדשים מארצות אירופה. כך, העולים מארצות שונות התאפיינו בתפיסות דתיות, בתחום התרבותי, ברמת ההשכלה ובמבנה המשפחה ומעמדה, אשר יצרו פערים גדולים בין יהודי אירופה לעולי ארצות המזרח. פערים אלו יצאו תחושה של חשדנות הדדית והתרחקות שסיכנה את רעיון גיבוש הלאום במדינה הצעירה.

דרך אחת בה נקטה המדינה בכדי להתמודד עם מצב רב-תרבותי זה הייתה מדיניות "כור ההיתוך". מדיניות זו שהתוותה את מפעל הקליטה של שלטון מפא"י בראשות דוד בן גוריון, פעלה למזג את העולים אלה באלה וליצור ישראלי חדש שיהיה שונה באופן מהותי מן היהודי הגלתי.

מדיניות "כור ההיתוך", הידועה גם כ"מיזוג גלויות" הציבה כמטרה לשלב באופן מוחלט את המהגרים החדשים בחברה הישראלית, גם במחיר מחיקת זהותם התרבותית הקודמת. על פי תפיסת כוך ההיתוך, יש לבנות בארץ תרבות ישראלית חדשה ולכן על העולים לוותר על תרבותם ואורח חייהם הקודמים. בן גוריון שאף שהעולים לא יאופיינו כ"עיראקים", "פולנים" וכו', אלא כ"ישראלים". בן-גוריון חשש כי חברה שתיבנה מקבוצות מרובות ומגוונות כל-כך, לא תצליח להישאר מאוחדת.

מדיניות כור ההיתוך התבטאה בדרכים רבות:

קליטת בני נוער עולים בקיבוצים (שהיו מעוז התרבות "הישראלית"),

עיברות השמות – הפיכת שמות לועזיים/זרים, לשמות עבריים.

כפיית התנהגות "צברית" במעברות.

חקיקה בתחום החינוך: הנחלת הלשון העברית, חוק לימוד חובה וחוק חינוך ממלכתי.

18. הדה-קולוניזציה, גורל היהודים בארצות האסלאם

א) תהליך שהחל באמצע המאה ה-20, צבר תאוצה בעיקר לאחר מלחמת העולם השנייה והתרחש באזור המזרח התיכון וצפון אפריקה. במסגרת תהליך זה, מתרחשת התעוררות לאומית בקרב העם שנכבש, מתקיים מאבק אלים שבו העם הנכבש מבקש לסלק את הכובש הזר, ובסופו של התהליך המעצמה הזרה עוזבת ביחד עם כוחות הצבא, פקידי השלטון והמתיישבים, וקמה מדינה עצמאית חדשה.

הגורמים לתהליך הדה-קולוניזציה:

- גורם אידיאולוגי- לאחר מלחמת העולם השנייה מתעוררת תחושת הלאומיות בקרב העמים הנשלטים. לאט לאט הם הבינו שהם זכאים למדינה משלהם, ולכן החלו במאבק לאומי שסופו בהשגת עצמאות ומדינה.
 - גורם כלכלי- לאחר מלחמת העולם השנייה, בריטניה וצרפת היו צריכות לשקם את עצמן, והזדקקו לסכומי כסף גדולים לשם כך. אחזקת כוחות הצבא ופקידי השלטון מחוץ לצרפת הופכת לנטל כלכלי, אין בכך כדאיות, הן גם לא יכולות לשקם את עצמן ובמקביל להחזיק כוחות מחוץ למדינה. סדר העדיפויות משתנה, והמעצמות מחליטות להחזיר את הכוחות הביתה ולהתמקד בשיקום המדינה.
 - גורם פוליטי- לאחר מלחמת העולם השנייה, האו"ם תמך בעצמאות של העמים הכבושים ובעזיבת המדינות הקולוניאליסטיות. בנוסף, גם ארה"ב וגם ברה"מ, כחלק מהמלחמה הקרה, תמכו בעזיבת בריטניה וצרפת על מנת להכניס את השפעתן אל המדינות החדשות שיוקמו. כמו כן, המדינות הקולוניאליסטיות טענו שהן חייבות להישאר, אחרת לא יהיה מי שישליט באזורים הללו סדר. התנועות הלאומיות שקמו, דרשו את עזיבתן של בריטניה וצרפת, וטענו שלאחר עזיבה זו, התנועות הלאומיות יהיו אלה שיקחו את השליטה לידיהם, מבלי שתיווצר אנרכיה או אי סדר באזור.
- (ב) בשנת 1948 חיו בארצות האיסלאם כמיליון יהודים (ארצות האסלאם הן מרוקו, תוניסיה, אלג'יריה, לוב, מצרים, תימן, איראן, סוריה, לבנון ועירק). בשנת 1969 נשארו בהן רק כ- 200,000 יהודים, כלומר 80% מכלל היהודים עזבו את ארצות האסלאם בתוך פחות מדור.

שני גורמים אשר הובילו לשינוי זה:

- השפעת הדה-קולוניזציה – מאחר שיהודי ארצות האסלאם קשרו את עצמם בשלטון הקולוניאלי (לאמור, שלטון המעצמות האירופיות), לתהליך הדה-קולוניזציה היו השלכות והשפעות על חיי היהודים בארצות האסלאם. אחד הביטויים לכך היה התרחקות מן התרבות המערבית. היהודים, אשר לרוב אימצו תרבות זו, מצאו עצמם בסביבה תרבותית אחרת, התרבות הערבית, אשר השתלטה על הווית החיים בארצות אלו (שפה, לבוש, מנהגים ועוד). כמו כן, היהודים זוהו כתומכי המשטר

הקולוניאלי, דבר אשר הגביר את השנאה של ערבי ארצות האסלאם אל היהודים, והתגברות הפעולות נגדם.

- הקמת מדינת ישראל ומלחמת העצמאות – הקמתה של מדינת ישראל, ומלחמת העצמאות אשר התרחשה בעקבותיה, השפיעו על מצבן של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים: במדינות אשר השתתפו באופן ישיר במלחמה נגד ישראל (מצרים, סוריה, לבנון ועירק), התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים, כאשר רבים מהם נאסרו, רכוש רב הופקע, והם סבלו מאלימות קשה אשר הובילה לפצועים והרוגים רבים. במדינות אשר לא לחמו באופן ישיר במלחמה נגד ישראל (איראן, טורקיה, תימן, מדינות צפון-אפריקה), חוו היהודים הרעה במציאות חייהם ופעילות אלימות נגדם (אם כי לא בסדר גדול ובעוצמה בה נתקלו היהודים במדינות אשר לחמו ישירות נגד ישראל). ולכן, הבינו היהודים את גודל המצוקה ובחרו לעזוב.

19. מלחמת ששת הימים:

א) הגורמים והנסיבות שהובילו לפרוץ מלחמת ששת הימים:

מלחמת ששת הימים הייתה אחת המלחמות המהירות והמוצלחות מבחינה צבאית במאה ה-20. היא הייתה השלישית בסדרת מלחמות שהתקיימו בין ישראל לבין מדינות ערב. קדמו לה מלחמת העצמאות ב-1948 ומבצע סיני ב-1956.

מלחמת ששת הימים החלה ב-5 ביוני 1967, וארכה שישה ימים.

הגורמים והנסיבות לפרוץ המלחמה:

- אי-הכרה של מדינות ערב במדינת ישראל – מדיניות ערב סירבו להכיר בקיומה של מדינת ישראל ועשו כל שביכולתן לנחול ניצחון צבאי.

- המלחמה על המים עם סוריה – בראשית שנות ה-60 גבר המתח בין ישראל לבין העולם הערבי בגלל נסיונותיה של סוריה לפגוע במפעל המים הישראלי, שנועד להעברת מים מהכנרת אל הנגב ("המוביל הארצי"). הניסיונות של סוריה להטות את מי הירדן לשטחי סוריה וירדן גרמו לתקריות אש בלתי פוסקות בגבול ישראל-סוריה.

- הקמת הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) – עם כינוסה של ועידת הפסגה הערבית הראשונה בינואר 1964 סיכמו מנהיגי ערב על הקמתו של אש"ף כדי לשמר את

המאבק של הפלסטינים בישראל. אש"ף ביצע פעולות חבלה בישראל בשנים 1965-1967 שמקורן בסוריה וירדן. פעולות אלו ופעולות תגובה של ישראל הביאו למתיחות מתמדת בשנים שקדמו למלחמת ששת הימים.

- ברית הגנה הדדית עם ירדן – ב-30 במאי המלך חוסיין (מלך ירדן) חתם עם הנשיא נאצר (נשיא מצרים) ברית הגנה הדדית. בהתאם להסכם הצבא הירדני יועמד בשעת מלחמה תחת פיקוד גנרל מצרי. מצרים גם חתמה בריתות עם עירק וסוריה וכך יצרה חזית מאוחדת נגד ישראל בהנהגתה.

- בעיות פנים במדינת ישראל – בסוף שנת 1963 פרש בן גוריון מכהונתו כראש הממשלה. לוי אשכול אשר החליף את בן גוריון בראשות הממשלה נתפס כמנהיג חלש והססני. נוסף על כל סבלה ישראל ממצב כלכלי קשה שהוביל למיתון ואבטלה באמצע שנות ה-60. חולשת ההנהגה והכלכלה המדשדשת תרמו לתחושה בקרב מדינות ערב כי ישראל נחלשת ושבשלה העת למלחמה.

- פעולותיו של שליט מצרים, גמאל עבד אל-נאצר, בחודש שלפני פרוץ המלחמה: ב-15 במאי 1967 פתח נאצר בסדרת פעולות והביא להתדרדרות הסופית שהובילה לפרוץ המלחמה. הוא תגבר את כוחות מצרים בחצי האי סיני, ודרש מכוחות האו"ם שהיו מוצבים בסיני להתפנות. פעולות אלו הביאו לגיוס כוחות מילואים בישראל. בשלב הבא הכריז נאצר כי הוא סוגר את מיצרי טיראן ולא מאפשר לאוניות ישראליות להגיע לנמל אילת. לישראל לא נותרה ברירה אלא לפתוח במלחמה נגד ברית צבאית בין מצרים, סוריה וירדן.

(ב) תוצאות מלחמת ששת הימים:

עם ערב ה-10 ביוני 1967 הסתיימו הקרבות. עם תום המלחמה החזיקה ישראל בשטחי סיני ורצועת עזה, הגדה המערבית ורמת הגולן.

- עומק אסטרטגי: שליטתה של ישראל בשטחים אלו השפיעו הן על שטחה של המדינה, על יכולת הביטחון שלה, והן על השיח האידאולוגי שהתקיים בחברה הישראלית בעקבות שליטתה זו. השטחים שכבשה ישראל הגדילו את שטחה פי שלוש מאשר בטרם המלחמה. כעת השטחים שכבשה ישראל אפשרו לה להשיג

עומק אסטרטגי ולהרחיק את תותחי האויב ממרכזי אוכלוסייה בגוש דן ומאזור נהר הירדן והכנרת.

- מבחינה אידיאולוגית התפתח ויכוח פנימי בישראל על עתיד השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים: חלק מאזרחי ישראל ראו בשטחים הכבושים קלפי מיקוח שהם מוכנים להחזיר לערבים תמורת הסכמי שלום אמיתיים. כמו כן הם לא הצליחו להתמודד עם השליטה בעם הפלסטיני בשטחים, שפוגעת במוסריות של התנועה הציונית והופכת את עם ישראל לעם כובש ומדכא. לעומת זאת, חלק מהעם לא היה מוכן להחזיר את השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, הן בשל ערכם האסטרטגי והן בשל היותם נחלת אבות עוד מימי התנ"ך.

20. מלחמת יום הכיפורים:

א. לאחר הניצחון הגדול של צה"ל במלחמת ששת הימים, ביוני 1967, השתררה בארץ תחושת אופוריה. המתח ששרר לפני המלחמה התפוגג והחשש לשלום המדינה ותושביה, פינה מקומו להרגשה שאנו יושבים לבטח בארצנו ומדינות ערב לא יוכל לנו. תחושתה העוצמה והביטחון המופרז ליווי את מנהיגי המדינה ואת תושביה. התחושה הכללית לאחר המלחמה הייתה תחושה של עוצמה, שיכרון כוח ואמונה כי מדינות ערב לא יבחרו שוב בדרך המלחמה. ממשלת ישראל, ראשי צה"ל והציבור בישראל זלזלו ביכולתם הצבאית של צבאות ערב. הנהגת המדינה סמכה כי צה"ל יתגבר על כל ניסיון תקיפה ערבי לאור תוצאות מלחמת "ששת הימים". בשל שאננות זו לקתה כל ההנהגה באופוריה (הרגשת הזלזול ועליונות מוחלטת מול הצד הערבי, ולכן צה"ל לא הוכן במידה מספיקה למלחמה. כמו כן, מערך המודיעין של צה"ל פיתח תפישה "הקונספציה" - לפיה צבאות ערב לא יעזו לתקוף את צה"ל שעולה עליהן בכל תחום, וגם אם כן יתקפו אז המודיעין הישראלי יתריע על כוונות אלו לממשלה, לפחות שלושה ימים מראש, התרעה שתאפשר גיוס מילואים וניצחון מוחץ על הערבים כפי שהיה במלחמת "ששת הימים". כמו כן, צבאות מצרים וסוריה השכילו להסוות את הכנותיהם למלחמה כוללת, דבר שגרם להטעיית המודיעין הישראלי שלא פירש נכון את סימני המלחמה.

הדבקות בקונספציה של סבירות נמוכה, המלווה באופוריה ובזלזול, גרמו לכך שכל המידע המודיעיני של המלחמה המתקרבת נדחה בהירות על ידי ראשי המודיעין ושר הביטחון, ובפועל הצליח המודיעין לתת התרעה רק מספר שעות לפני תקיפת הערבים, וצה"ל הופתע קשות בפתיחת המלחמה ולא הספיק לגייס מילואים.

(ב) למלחמת יום כיפור היו השפעות רבות על מדינת ישראל:

- השפעה פוליטית: בעקבות המחאה החברתית, התפטרו ראש הממשלה גולדה מאיר וממשלתה. מאיר עצמה פרשה מהחיים הפוליטיים. מערכת הבחירות לאחר מלחמת יום כיפור (מערכת בחירות לכנסת התשיעית), הייתה ממערכות הבחירות החשובות והמשפיעות ביותר בתולדות מדינת ישראל. בחירות אלו המכונות "בחירות המהפך", היו הפעם הראשונה שבה הצליח הליכוד לזכות בשלטון. בחירות אלו סימנו את השבר הגדול ואת חוסר האמון של הציבור בממשלת מפא"י (המערך). מלחמת יום הכיפור הובילה, אם כן, למחאה ציבורית רחבה, אשר הובילה למהפך פוליטי משמעותי ומשפיע ביותר בתולדות מדינת ישראל.

מלחמת יום כיפור הובילה גם להשפעה על יחסי החוץ של ישראל:

- תלות גוברת בארצות הברית – גם בשלהי מלחמת יום כיפור, וביתר שאת לאחר סיומה, גברה תלותה של מדינת ישראל בארצות הברית. תלות זו באה לידי ביטוי בחזית הדיפלומטית, במשלוחי נשק אשר התרחבו במידה ניכרת בזמן המלחמה ולאחריה, וכן בסיוע כלכלי נרחב.

- הסכם שלום בין ישראל למצרים – לאחר החתימה על הסכם הפרדת הכוחות בינואר 1974, והסכם הביניים בספטמבר 1975, הגיע אנואר סאדאת, נשיא מצרים, לביקור בירושלים בנובמבר 1977, ולאחריו נחתמו הסכמי קמפ-דיוויד בספטמבר 1978, והסכם השלום בין ישראל לבין מצרים במרס 1979. כל אלו לא היו מתקיימים אלמלא הרגשתה של מצרים כי היא החזירה לעצמה את כבודה האבוד במלחמת יום כיפור. תהליך השלום בין ישראל למצרים הושלם בשנת 1982, עם השלמת פינוי חצי האי סיני והעברתו לידי המצרים.